

Nina Barszczewska

Język białoruski w Polsce : historia i stan obecny

Acta Polono-Ruthenica 14, 339-351

2009

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Nina Barszczewska
Warszawa

Język białoruski w Polsce – historia i stan obecny

Według polskiego *Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań 2002* narodowość białoruską zadeklarowało 48 737 osób. Spośród tej liczby językiem białoruskim w kontaktach domowych posługiwało się 40 650 osób¹. Najwięcej użytkowników języka białoruskiego zamieszkuje Podlasie – 39 898 osób².

Gwarowy język białoruski w Polsce obejmuje swoim zasięgiem północno-wschodnią część Podlasia. Zachodnia granica występowania języka białoruskiego przebiega od Kanału Augustowskiego na zachód od rzeki Brzozówka i na wschód od miast Goniądz, Mońki, Knyszyn do rzeki Supraśl pod Wasilkowem. Następnie biegnie wzdłuż rzeki Supraśl, skręca na południe wzdłuż rzeki Narew na wschód od miasta Łapy, przecina Narew i biegnie dalej na południe na wschód od miasta Brańsk i na zachód od miasta Siemiatycze do rzeki Bug³.

Jak się zmieniała struktura narodowościowa od II wojny światowej?

Po 1944 r. w granicach państwa polskiego mieszkało ponad 150 tys. Białorusinów. Z biegiem lat ich liczba na Podlasiu ulegała zmniejszeniu. Niemal zupełnej polonizacji ulegli Białorusini wyznania rzymskokatolickiego, utożsamianego z narodowością polską.

W połowie lat 50. nastąpiło odrodzenie kultury białoruskiej – powstało Białoruskie Towarzystwo Społeczno-Kulturalne, zaczął wychodzić tygodnik Białorusinów w Polsce „Niwa”, powstała Katedra Filologii Białoruskiej na Uniwersytecie War-

¹ *Ludność według deklarowanej narodowości i języka używanego w kontaktach domowych w 2002 roku*, [w:] *Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2002*, [online] <www.stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/PUBL_nsp2002_tab19.xls>. Dane z pozostałych województw są następujące: dolnośląskie – 51, kujawsko-pomorskie – 18, lubelskie – 98, lubuskie – 22, łódzkie – 23, małopolskie – 22, mazowieckie – 272, opolskie – 3, podkarpackie – 15, pomorskie – 43, śląskie – 17, świętokrzyskie – 3, warmińsko-mazurskie – 93, wielkopolskie – 18, zachodniopomorskie – 54.

² *Ludność według języka używanego w domu oraz województw w 2002 roku*, [w:] *Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2002*, [online] <www.stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/PUBL_nsp2002_tab18.xls>.

³ *Atlas gwar wschodniosłowiańskich Białostoczczyzny*, Warszawa 1980–1996.

szawskim. Szczególnie dużą rolę odegrała „Niwa”, propagująca białoruskie słowo pisane, docierająca do wszystkich grup społecznych. Wydawano kalendarz białoruski, zakładano dziesiątki zespołów śpiewaczych, teatralnych, instrumentalnych. Teatry ludowe i chóry były niemal w każdej wsi białoruskiej. Taka sytuacja sprzyjała wykorzystywaniu języka białoruskiego w życiu rodzinnym.

W latach 60. sytuacja zaczęła się pogarszać. Ingerencja cenzury nie pozwalała pracownikom „Niwy” na zamieszczanie materiałów mówiących o świadomości narodowej. Administracja szkolna czyniła natomiast starania, by ograniczyć nauczanie języka białoruskiego, wydając Zarządzenie Ministra Oświaty z dnia 17 listopada 1962 r. Zaczęły się trudności z nabyciem podręczników w języku białoruskim. Najgorsze jednak nastąpiło w latach 70. Część białoruskich instytucji kulturalnych i oświatowych została po prostu zlikwidowana. Była to dla kultury białoruskiej dekada katastrofy. Szczególnie niekorzystne zmiany nastąpiły w szkolnictwie. 22 lutego 1971 r. Ministerstwo Oświaty i Szkolnictwa Wyższego wydało zarządzenie o dobrowolności nauki języka białoruskiego, nakazując jednocześnie, aby rodzice co roku wypełniali deklaracje wyrażające wolę nauczania ich dzieci tego języka. Zupełnie zlikwidowano nauczanie innych przedmiotów w języku białoruskim, a inne formy twórczości kulturalnej zostały pozbawione pomocy instruktorskiej i finansowej. Prawnym usankcjonowaniem polityki była uchwała III Plenum KC PZPR z 20 lutego 1976 r. *O pogłębianiu patriotycznej jedności narodu, o umacnianiu państwa i rozwoju demokracji socjalistycznej*, która formułowała zasady państwa jednorodnego etnicznie.

W wyniku takiej polityki zjawiskiem niemal nagminnym było ukrywanie niepolskiej przynależności narodowej. Gdy białoruska tożsamość stanowiła przeszkodę w realizacji aspiracji zawodowych, zazwyczaj była ona odrzucana przez młodych Białorusinów. Nader często zmuszała ich do tego kroku praktyka życia codziennego w nowym środowisku miejskim. W drugim pokoleniu bardzo często występowały postawy pogardy wobec kultury przodków. Język białoruski kojarzył się wyłącznie ze wsią, ciężką pracą i ubóstwem. Posługiwano się tym językiem w gronie rodzinnym na wsi podczas odwiedzin u rodziców, ale już nie na spotkaniach z tymi samymi ludźmi w mieście, zwłaszcza w obecności innych osób. Powszechnym zjawiskiem była zmiana imion o brzmieniu białoruskojęzycznym na inne, charakterystyczne dla środowisk polskich i katolickich. Z reguły dzieciom nadawano imiona nie występujące wcześniej w rodzimym środowisku, nie mające patrona wśród świętych w Cerkwi prawosławnej. Maskowanie swojej tożsamości stało się niemal regułą i w latach 70.–80. strach ten nie miał bynajmniej irracjonalnego charakteru, ponieważ ani ze strony władzy, ani opozycji nie było sygnałów zachęcających Białorusinów do pozostania sobą.

Mimo niekorzystnej sytuacji i dyskryminacyjnej polityki władz, w 1980 r. pojawiły się przesłanki odrodzenia duchowego Białorusinów. Przyczyniło się do tego osłabienie kontroli władz nad poczynaniami białoruskiej inteligencji oraz atmosfera sprzyjająca dążeniom do zmian we wszystkich dziedzinach życia społecznego. Procesom odrodzenia kulturalnego nie sprzyjała jednak sytuacja gospodarcza i demograficzna w białoruskim obszarze etnicznym. Wsie były już mocno wyludnione, w zastraszającym tempie ulegały degradacji cywilizacyjnej. Pojawienie się „Solidarności” nie spotkało się tu z entuzjazmem, w odczuciu Białorusinów stosunek Polaków do nich uległ radykalnemu pogorszeniu. Tym niemniej dążenie do zmian stawało się coraz bardziej widoczne. W końcu listopada 1980 r. Zarząd Główny Białoruskiego Towarzystwa Społeczno-Kulturalnego wystosował list do I sekretarza KC PZPR Stanisława Kani, w którym przedstawiono położenie mniejszości białoruskiej i jej potrzeby. W memoriale żądano: odrzucenia uchwały Plenum KC PZPR z 1976 r. o jednorodności etnicznej państwa, zapewnienia proporcjonalnej do składu narodowościowego reprezentacji białoruskiej w sejmie i organach władz wojewódzkich, przywrócenia istnienia białoruskich placówek kulturalnych.

Zdecydowana większość postulatów nigdy nie została zrealizowana. Tym niemniej aktywność inteligencji białoruskiej rosła. Powstały nowe organizacje – Białoruskie Zrzeszenie Studentów, Białoruskie Zjednoczenie Demokratyczne, Związek Młodzieży Białoruskiej. Podjęto próby nauczania języka białoruskiego w Białymstoku, gdzie wcześniej nie było takich możliwości. Działalność ta przyczyniła się w pewnym stopniu, choć niewielkim – tylko wśród ludności świadomej swojej tożsamości narodowej, do odrodzenia języka białoruskiego także w życiu rodzinnym⁴.

Większość Białorusinów Podlasia jest wyznania prawosławnego. Polski Autokefaliczny Kościół Prawosławny nie przyczynia się jednak do podniesienia prestiżu języka białoruskiego. Nabożeństwa odbywają się w języku staro-cerkiewno-słowiańskim, natomiast kazania najczęściej po rosyjsku. Tylko nieliczni księża prawosławni zwracają się do wiernych w języku białoruskim. W programie zajęć Chrześcijańskiej Akademii Teologicznej w Warszawie są różne języki (niemiecki, angielski, rosyjski, ukraiński, staro-cerkiewno-słowiański, hebrajski, grecki, łaciński), jednak białoruskiego brak⁵.

⁴ W. Choruży, *Białorusini w Polsce w latach 1945–1990*, [w:] *Białoruski drugi obieg w Polsce 1981–1990*, Białystok 1994; M. Kowalski, *Polacy na Białorusi, Białorusini w Polsce – obraz pogranicza dwóch narodów*, [online] <www.bialorus.pl/index.php?pokaz=polacy_bialorusini&&Rozdzial=polityka_mn>; E. Mironowicz, O. Łatyszczek, *Krótką historią białoruskiej mniejszości narodowej w Polsce w latach 1944–2001*, [w:] *Historia Białorusi*, Białystok 2002.

⁵ Chrześcijańska Akademia Teologiczna, *Studia dzienne – plany zajęć*, [online] <www.chat.edu.pl/dzienne.htm>.

Z badań Andrzeja Sadowskiego przeprowadzonych w latach 90. wynika, że świadomi Białorusini stanowią 30% z 250 tys. mieszkańców prawosławnych, czyli ok. 75 tys.⁶

Natomiast według Raportu dla Sekretarza Generalnego Rady Europy z realizacji przez Rzeczpospolitą Polską postanowień Konwencji Ramowej Rady Europy o ochronie mniejszości narodowych, przygotowanego przez Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji, szacunkowa liczba Białorusinów to 200–300 tys.⁷, czyli od 4 do 6 razy więcej niż wynika ze spisu ludności z 2002 r.

Jaki jest status prawny języka i polityka oficjalna?

1 lutego 1997 r. w Strasburgu sporządzono Konwencję Ramową o Ochronie Mniejszości Narodowych, w której uwzględniono:

– zapis o używaniu języka mniejszości prywatnie i publicznie oraz przed urzędami,

– prawo do używania imienia i nazwiska w brzmieniu języka ojczystego,

– prawo do umieszczania napisów o charakterze prywatnym w języku mniejszości,

– prawo do umieszczania w języku mniejszości tradycyjnych nazw lokalnych, nazw ulic i innych oznakowań topograficznych o charakterze publicznym.

Konwencja ta uzupełnia Europejską Kartę Języków Regionalnych i Mniejszościowych, podpisaną w 1992 r. i zobowiązującą sygnatariuszy do ochrony i promocji języków regionalnych i mniejszościowych w nauczaniu, administracji, sądownictwie, mediach, obrocie gospodarczym, jednak bez dyskryminacji większości.

Po zapoznaniu się z Konwencją strona polska 10 listopada 2000 r. oświadczyła, że: „została ona uznana za słuszną zarówno w całości, jak i każde z postanowień w niej zawartych, jest ona przyjęta, ratyfikowana i potwierdzona wraz z deklaracją interpretacyjną załączoną do niniejszego aktu, będzie ona niezmiennie zachowywana”. Do dokumentu załączono Deklarację interpretacyjną: „Uwzględniając fakt, że Konwencja ramowa o ochronie mniejszości narodowych nie zawiera definicji mniejszości narodowej, Rzeczpospolita Polska oświadcza, że przez pojęcie to rozumie mniejszości narodowe zamieszkałe na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, których członkowie są obywatelami polskimi. Rzeczpospolita Polska

⁶ A. Sadowski, *Pogranicze polsko-białoruskie. Tożsamość mieszkańców*, Białystok 1995.

⁷ *Raport dla Sekretarza Generalnego Rady Europy z realizacji przez Rzeczpospolitą Polską postanowień Konwencji Ramowej Rady Europy o ochronie mniejszości narodowych*, Warszawa 2002, [online] <www.wspolnota-polska.org.pl/pdf/raport_mn.pdf>.

będzie realizowała konwencję ramową także w trybie art. 18 konwencji, zawierając umowy międzynarodowe, o których mowa w tym artykule, a których celem jest ochrona mniejszości narodowych w Polsce oraz mniejszości lub grup polskich w innych państwach”⁸.

Oficjalna polityka rządu polskiego w stosunku do języka zawarta jest również w Konstytucji RP, która gwarantuje obywatelom polskim należącym do mniejszości narodowych i etnicznych wolność zachowania i rozwoju własnego języka. Zapewnia także mniejszościom narodowym i etnicznym prawo do tworzenia własnych instytucji edukacyjnych. Zgodnie z art. 27 Konstytucji RP: „W Rzeczypospolitej Polskiej językiem urzędowym jest język polski. Przepis ten nie narusza praw mniejszości narodowych wynikających z ratyfikowanych umów międzynarodowych”. Gwarancje rozwoju języków mniejszości narodowych daje natomiast art. 35 Konstytucji RP: „Rzeczpospolita Polska zapewnia obywatelom polskim należącym do mniejszości narodowych i etnicznych wolność zachowania i rozwoju własnego języka, zachowania obyczajów i tradycji oraz rozwoju własnej kultury. Mniejszości narodowe i etniczne mają prawo do tworzenia własnych instytucji edukacyjnych, kulturalnych i instytucji służących ochronie tożsamości religijnej oraz do uczestnictwa w rozstrzygnięciu spraw dotyczących ich tożsamości kulturowej”.

Oficjalna polityka realizowana jest na poziomie władz lokalnych.

Zgodnie z ustawą z dnia 6 stycznia 2005 r. o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym, gminy, w których osoby należące do mniejszości narodowej, etnicznej lub posługujące się językiem regionalnym stanowią co najmniej 20% mieszkańców, mogą wprowadzić język mniejszości jako język pomocniczy stosowany w kontaktach z organami gminy oraz w postępowaniu sądowym pierwszej instancji. Obecnie tylko cztery mniejszości stanowią co najmniej 20% mieszkańców gmin, w tym również mniejszość białoruska. Mniejszość białoruska może wprowadzić język białoruski jako pomocniczy w 12 gminach województwa podlaskiego i są to: Bielsk Podlaski (miasto), Bielsk Podlaski (wieś), Czeremcha, Czyże, Dubicze Cerkiewne, Gródek, Hajnówka (miasto), Hajnówka (wieś), Kleszczele, Narew, Narewka, Orla. Dotychczas językiem białoruskim jako pomocniczym można posługiwać się tylko w 3 gminach: gminie miejskiej Hajnówka (od 3.12.2007), gminie Orla (od 7.05.2009) oraz gminie Narewka (od 16.06.2009)⁹.

Obywatele polscy należący do mniejszości narodowych mogą również dokonywać zmiany imienia i nazwiska na wersję zgodną z brzmieniem i pisownią języka ojczystego w trybie administracyjnym. Zmiany pisowni imion i nazwisk

⁸ Konwencja ramowa o ochronie mniejszości narodowych (Dz.U. z 2002 r., nr 22, poz. 209).

⁹ Stan na 16 czerwca 2009 r. Zob. *Gminy dwujęzyczne w Polsce*, [online] <http://pl.wikipedia.org/wiki/Gminy_dwuj%C4%99zyczne_w_Polsce>.

dokonywane bezpłatnie w starostwach na wniosek zainteresowanych¹⁰. Prawo do używania imion i nazwisk w brzmieniu języka mniejszości narodowej jest także zagwarantowane w traktatach o przyjaźni i dobrosąsiedzkich stosunkach z Republiką Federalną Niemiec, Ukrainą, Republiką Białorusi oraz Republiką Litewską.

Kwestii języka dotyczy również orzecznictwo sądowe. Art. 5 ustawy z dnia 27 lipca 2001 r. – Prawo o ustroju sądów powszechnych uprawnia osoby nie władające w dostatecznym stopniu językiem polskim do występowania przed sądem w znanym przez nie języku i do bezpłatnego korzystania z pomocy tłumacza. Podobnie przepisy ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego przyznają oskarżonemu i innym osobom biorącym udział w postępowaniu, które nie władają językiem polskim, prawo do korzystania z pomocy tłumacza. Orzeka o tym sąd właściwy do rozpoznania sprawy w pierwszej instancji. Wniosek o przyznanie tłumacza zgłoszony w toku sprawy rozpoznaje sąd tej instancji, w której sprawa się toczy¹¹.

W województwie podlaskim zostało powołane stanowisko pełnomocnika wojewody ds. mniejszości narodowych. Co roku odbywa się spotkanie wojewody z przedstawicielami mniejszości narodowych.

W programie Samorządu Województwa Podlaskiego, określającym strategię rozwoju województwa, uwzględniono pielęgnowanie polskości oraz rozwój i kształtowanie świadomości narodowej, obywatelskiej i kulturowej mieszkańców, a także pielęgnowanie i rozwijanie tożsamości lokalnej. *Program Rozwoju Edukacji Województwa Podlaskiego na lata 2002–2007*, wyznaczając cele strategiczne edukacji w województwie, wziął pod uwagę m.in. wielokulturowość regionu. Również jednym z celów strategicznych *Programu Rozwoju Edukacji Województwa Podlaskiego do 2013 roku* jest wychowanie patriotyczne i zwiększenie roli edukacji kulturalnej, polegające na dążeniu do czerpania z bogactwa wielości kultur, kształtowaniu postawy patriotycznej jako elementu procesu wychowania, dążeniu do utożsamiania się młodzieży z małymi ojczyznami, stworzeniu możliwości rozwoju różnorodnych form kształcenia mniejszości narodowych. Powyższe cele planuje się osiągnąć poprzez:

1) realizację programów edukacji regionalnej, a tym samym kształtowanie postawy harmonijnego współżycia z mniejszościami narodowymi i etnicznymi, a także stwarzanie warunków do pielęgnowania ich tradycji;

2) umożliwienie zachowania odrębności narodowościowej, m.in. poprzez nauczanie języków mniejszości narodowych i etnicznych;

¹⁰ Ustawa z dnia 15 listopada 1956 r. o zmianie imion i nazwisk (Dz.U. 2005, nr 233, poz. 1992).

¹¹ Art. 5 ustawy z dnia 27 lipca 2001 r. – Prawo o ustroju sądów powszechnych (Dz.U. nr 98, poz. 1070 ze zm.).

- 3) uwzględnienie w programach edukacyjnych i wychowawczych wiedzy o kulturze polskiej i kulturach mniejszości narodowych i etnicznych;
- 4) zapewnienie warunków umożliwiających realizację procesu edukacyjnego mniejszości narodowych i etnicznych;
- 5) dostosowanie programów edukacyjnych do potrzeb mniejszości narodowych i etnicznych (nauczanie w języku mniejszości);
- 6) odpowiednie kwalifikacje nauczycieli języków mniejszości narodowych i etnicznych;
- 7) tworzenie autorskich programów nauczania danego języka;
- 8) promocję sukcesów uczniów należących do mniejszości narodowych i etnicznych;
- 9) stwarzanie możliwości prezentacji dorobku kultury polskiej i kultury mniejszości narodowych i etnicznych w szkole i środowisku lokalnym;
- 10) realizację kalendarza imprez z uwzględnieniem tradycji mniejszości narodowych i etnicznych¹².

Edukacja i nauka w języku białoruskim

W Białymstoku istnieje jedno przedszkole, w którym jest obecny język białoruski. Jest to Samorządowe Przedszkole nr 14 z polskim i białoruskim językiem nauczania¹³. Na 131 przyjętych tam dzieci w roku szkolnym 2008/2009 języka białoruskiego uczyło się 73 dzieci¹⁴.

Na Podlasiu istnieją szkoły podstawowe, w których język białoruski nauczany jest jako dodatkowy przedmiot (w Polsce nie ma szkół z białoruskim językiem nauczania). Nie jest on też językiem obowiązkowym – uczą się te dzieci, których rodzice wyrażają zgodę na naukę języka białoruskiego.

W Polsce są dwa licea ogólnokształcące, w których jest nauczany język białoruski jako dodatkowy przedmiot: II Liceum Ogólnokształcące z Białoruskim Językiem Nauczania im. Bronisława Taraszkiewicza w Bielsku Podlaskim¹⁵ oraz

¹² *Program rozwoju edukacji województwa podlaskiego do 2013 roku*, Białystok 2007, s. 45–47, [online] <www.wrotapodlasia.pl/NR/rdonlyres/824D4B76-F62C-428A-B2D0-977109FDFAAA/0/Program_Rozwoju_Edukacji_do_2013_roku.pdf>.

¹³ Nazwa w oryginale: *Прадiкольле № 14 з польскаю і беларускаю мовамі навучання*, [online] <www.bialorus.pl/fotki/mniejszosc/oswiata/folder-sadka.jpg>.

¹⁴ *Dodatkowe nauczanie języka białoruskiego w roku szkolnym 2008/2009*, [online] <www.kuratorium.bialystok.pl/kuratorium2/jez_mniej/wykazy_07_08/bialoruski.pdf>.

¹⁵ *Historia II L.O. z Białoruskim Językiem Nauczania im. Bronisława Taraszkiewicza w Bielsku Podlaskim*, [online] <www.bialorus.pl/index.php?pokaz=bielsk_licej_os&&Rozdzial=oswiata>.

Zespół Szkół z Dodatkową Nauką Języka Białoruskiego (liceum oraz gimnazjum) w Hajnówce¹⁶. Od 3 lat prowadzone jest nauczanie języka białoruskiego w III Liceum Ogólnokształcącym im. Kamila Krzysztofa Baczyńskiego w Białymstoku¹⁷.

Duże zainteresowanie liceami z dodatkowym językiem białoruskim wynika z ich wysokiego poziomu nauczania, np. do 1998 r. studentami zostało 85,47% absolwentów II Liceum Ogólnokształcące z Białoruskim Językiem Nauczania im. Bronisława Taraszkiewicza w Bielsku Podlaskim¹⁸.

Istotną rolę odgrywa także możliwość uczestnictwa w Ogólnokrajowej Olimpiadzie Języka Białoruskiego w Polsce. Komitet Główny tej olimpiady pracuje od 15 lat pod przewodnictwem prof. Aleksandra Barszczewskiego i mieści się przy Katedrze Białorutenistyki Uniwersytetu Warszawskiego. Olimpiada Języka Białoruskiego w Polsce dla uczniów szkół średnich została zorganizowana po raz pierwszy w roku szkolnym 1994/1995 (Zarządzenie nr 28 Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 września 1992 r.)¹⁹. Głównym celem jest szerzenie wiedzy białorusoznawczej z zakresu literatury, języka, kultury, folkloru, nauki o społeczeństwie, a także ukazywanie polsko-białoruskich związków literackich, językowych i kulturowych. Co roku w eliminacjach szkolnych bierze średnio udział 150 uczniów, w eliminacjach okręgowych – 65 oraz w eliminacjach centralnych – 35 uczniów. Ogólnie jednak zauważa się trend spadkowy w nauczaniu języka białoruskiego w różnych typach szkół na Podlasiu.

W latach 60. języka białoruskiego uczyło się 10–11 tys. uczniów. W roku szkolnym 1967/1968 padł rekord – 12 504 uczniów. Lata 1970. zapisały się jako katastrofalne dla nauczania języka białoruskiego. Szkoły z białoruskim językiem nauczania zostały zamienione na szkoły z dodatkową nauką języka białoruskiego. Liczba godzin przeznaczonych na ten przedmiot spadła z 6 do 4. Niemal zupełnie zaprzestano druku podręczników. W wyniku tych działań liczba uczniów uczących się języka ojczystego białoruskiego spadła do 4068 w roku szkolnym 1980/1981. Był to ogromny cios dla oświaty białoruskiej, po którym ona nie była w stanie się podnieść. W latach 80. nastąpił dalszy spadek dzieci uczących się języka białoruskiego. W 1990/1991 r. ich liczba wynosiła 3677²⁰. W najnowszym okresie – od 2005 r. – liczba uczniów uczęszczających na lekcje języka białoruskiego nadal spada.

¹⁶ *Historia. Zespół Szkół z Dodatkową Nauką Języka Białoruskiego (liceum oraz gimnazjum) w Hajnówce*, [online] <www.bialorus.pl/index.php?pokaz=hajnowka_licej_os&&Rozdzial=oswiata>.

¹⁷ *III Liceum Ogólnokształcącym im. Kamila Krzysztofa Baczyńskiego w Białymstoku*, [online] <www.3lo.bialystok.pl/>

¹⁸ *Historia II L.O. z Białoruskim Językiem Nauczania im. Bronisława Taraszkiewicza w Bielsku Podlaskim*, [online] <www.bialorus.pl/index.php?pokaz=bielsk_licej_os&&Rozdzial=oswiata>.

¹⁹ Zob. [online] <www.kb.uw.edu.pl/index2.htm>.

²⁰ W. Choruży, op. cit.; M. Kowalski, op. cit.

Zgodnie z danymi Kuratorium Oświaty w Białymstoku, w roku szkolnym 2008/2009 języka białoruskiego w przedszkolu uczyło się 73 dzieci, w szkołach podstawowych – 1458 uczniów, w gimnazjach – 917 oraz w liceach – 777, razem – 3225²¹. W roku szkolnym 2007/2008 liczba uczęszczających na zajęcia z języka białoruskiego kształtowała się w sposób następujący: w przedszkolu uczyło się 59 dzieci, w szkołach podstawowych – 1525 uczniów, w gimnazjach – 949 oraz w liceach – 800, razem – 3333²². W roku szkolnym 2006/2007 w przedszkolu uczyło się 53 dzieci, w szkołach podstawowych – 1684 uczniów, w gimnazjach – 896 oraz w liceach – 821, razem – 3454²³. W roku szkolnym 2005/2006 w szkołach podstawowych uczyło się 1713 uczniów, w gimnazjach – 980 uczniów oraz w liceach – 851, razem – 3544²⁴.

Liczba szkół prowadzących dodatkowe nauczanie języka białoruskiego utrzymuje się mniej więcej na tym samym poziomie. W roku szkolnym 2005/2006 było ich 29²⁵, w 2006/2007 – 31²⁶, w 2007/2008 – 30²⁷ i w 2008/2009 – również 30²⁸. Zmniejsza się liczba szkół wiejskich, natomiast wzrasta ilość szkół w Białymstoku, co jest związane bezpośrednio ze starzeniem się wsi i migracją młodego pokolenia do miast.

Ponad 90% nauczycieli języka białoruskiego na Podlasiu ma wyższe wykształcenie i są to absolwenci filologii białoruskiej. Grupa nauczycieli pracujących w szkolnictwie z dodatkową nauką języka białoruskiego bez filologicznej edukacji

²¹ *Dodatkowe nauczanie języka białoruskiego w roku szkolnym 2008/2009*, [online] <www.kuratorium.bialystok.pl/kuratorium2/jez_mniej/wykazy_07_08/bialoruski.doc>

²² *Dodatkowe nauczanie języka białoruskiego w roku szkolnym 2007/2008*, [online] <www.kuratorium.bialystok.pl/kuratorium2/jez_mniej/wykazy_06_07/bialoruski.doc>.

²³ *Dodatkowe nauczanie języka białoruskiego w roku szkolnym 2006/2007*, [online] <www.kuratorium.bialystok.pl/kuratorium2/jez_mniej/wykazy_05_06/bialor_05_06.doc>.

²⁴ *Dodatkowe nauczanie języka białoruskiego w roku szkolnym 2005/2006*, [online] <www.kuratorium.bialystok.pl/kuratorium2/jez_mniej/wykazy/bialor_05_06.doc>.

²⁵ Szkoła Podstawowa w Babikach, Szkoła Podstawowa nr 4 w Białymstoku, Szkoła Podstawowa w Chrańkach, Szkoła Podstawowa w Czeremsze, Szkoła Podstawowa w Dubinach, Szkoła Podstawowa w Gródku, Szkoła Podstawowa nr 3 w Hajnówce, Szkoła Podstawowa w Narwi, Szkoła Podstawowa w Nowokorninie, Szkoła Podstawowa w Orzeszkowie, Szkoła Podstawowa w Rybołach, Szkoła Filialna w Klejnikach, Szkoła Filialna w Łosince; Gimnazjum nr 7 w Białymstoku, Gimnazjum w Dubinach, Gimnazjum w Gródku, Gimnazjum w Narwi; II Liceum Ogólnokształcące z Białoruskim Językiem Nauczania w Bielsku Podlaskim; Zespół Szkół w Augustowie, Zespół Szkół z DNJBw Bielsku Podlaskim, Zespół Szkół w Czyżach, Zespół Szkół w Dubiczach Cerkiewnych, Zespół Szkół nr 1 w Hajnówce, Zespół Szkół nr 2 z Oddziałami Integracyjnymi w Hajnówce, Zespół Szkół nr 3 w Hajnówce, Zespół Szkół z Dodatkową Nauką Języka Białoruskiego w Hajnówce, Zespół Szkół w Kleszczelach, Zespół Szkół w Narewce, Zespół Szkół w Orli.

²⁶ Przybyło nauczanie w III Liceum Ogólnokształcącym w Białymstoku oraz w Przedszkolu Samorządowym nr 14 z polskim i białoruskim językiem nauczania w Białymstoku.

²⁷ Przybyło nauczanie w Niepublicznej Szkole Podstawowej św. Cyryla i Metodego w Białymstoku, natomiast likwidacji uległy szkoły filialne w Klejnikach i w Łosince.

²⁸ Przybyło nauczanie w Niepublicznej Szkole Podstawowej w Załukach, natomiast ubyło w Niepublicznej Szkole Podstawowej św. Cyryla i Metodego w Białymstoku.

ukończyła filologię białoruską w latach 80. w Katedrze Filologii Białoruskiej Uniwersytetu Warszawskiego w trybie zaocznym.

Nauczyciele aktywnie uczestniczą w opracowaniu programów nauczania języka białoruskiego. Na wniosek Podlaskiego Kuratora Oświaty dopuszczono do użytku szkolnego 5 programów nauczania w szkołach z dodatkowym językiem białoruskim²⁹.

Szczególnie dużo zrobiono w sprawie opracowania i wydania podręczników dla różnych typów szkół z dodatkową nauką języka białoruskiego. Po 1990 r. ukazały się 24 podręczniki do nauki języka białoruskiego, opracowane przez białoruszczuków Uniwersytetu Warszawskiego i Uniwersytetu w Białymstoku oraz nauczycieli szkół z dodatkową nauką języka białoruskiego. Są to podręczniki do szkół³⁰: podstawowych (12)³¹, gimnazjalnych (5)³², liceów (7)³³.

²⁹ Są to następujące programy: Tamara Rusaczyk – *Świat głosek, liter i wyrazów* (program nauczania języka białoruskiego w klasach I–III szkoły podstawowej, przeznaczony dla I etapu edukacyjnego szkoły podstawowej z dodatkową nauką języka białoruskiego); Ludmiła Grigoruk – *Ad wierasnia da żniunia* (program nauczania języka białoruskiego dla klas IV–VI szkoły podstawowej, przeznaczony dla II etapu edukacyjnego szkoły podstawowej z dodatkową nauką języka białoruskiego); Halina i Sławomir Treszczotko – *Program nauczania języka białoruskiego w gimnazjum* (przeznaczony dla gimnazjum z dodatkową nauką języka białoruskiego); Eugeniusz Jańczuk – *Program historii Białorusi dla liceum ogólnokształcącego z dodatkową nauką języka białoruskiego* (przeznaczony dla liceum ogólnokształcącego z dodatkową nauką języka białoruskiego); Olga Sienkiewicz, Bożena Lewczuk – *Edukacja regionalna – dziedzictwo kulturowe w regionie. Podlasie* (program nauczania ścieżki edukacyjnej dla szkół ponadgimnazjalnych: liceum ogólnokształcącego, liceum profilowanego i technikum, przeznaczony dla liceum ogólnokształcącego, liceum profilowanego i technikum z dodatkową nauką języka białoruskiego). Zob. [online] <www.kuratorium.bialystok.pl/kuratorium2/DesktopDefault.aspx?tabindex=3&tabid=605>.

³⁰ Patrz: [online] <www.kuratorium.bialystok.pl/kuratorium2/jez_mniej/podreczniki_2006.pdf>.

³¹ T. Rusaczyk, *Літарынка* (podręcznik dla klasy II szkoły podstawowej), Orthdruk, Białystok 1997; Ł. Buryło, *Літарынка* (zeszyt ćwiczeń do języka białoruskiego dla klasy II szkoły podstawowej), WSiP, Warszawa 2005; Ł. Buryło, *Зараначка* (podręcznik dla III klasy szkoły podstawowej), WSiP, Warszawa 1996; T. Jasińska-Socha, *Моўная хвілінка* (zeszyt ćwiczeń dla klasy III szkoły podstawowej), WSiP, Warszawa 2000; T. Jasińska-Socha, *Сябрынка* (podręcznik dla klasy IV szkoły podstawowej), WSiP, Warszawa 1998; T. Jasińska-Socha, *Мова і слова* (zeszyt ćwiczeń dla klasy IV szkoły podstawowej), WSiP, Warszawa 2000; T. Rusaczyk, *Вяснянка* (podręcznik języka białoruskiego dla klasy V szkoły podstawowej), WSiP, Warszawa 1999; T. Jasińska-Socha, *Беларуская мова* (podręcznik dla klasy V szkoły podstawowej), WSiP, Warszawa 2002; T. Jasińska-Socha, *Крынічка* (podręcznik dla klasy VI szkoły podstawowej), WSiP, Warszawa 1999; T. Jasińska-Socha, *Беларуская мова* (podręcznik dla klasy VI szkoły podstawowej), WSiP, Warszawa 2003; L. Ramaniuk, J. Czykwini, *Крыніцы* (podręcznik dla klasy VII szkoły podstawowej), WSiP, Warszawa 1998; N. Panasiuk, *Беларуская скарбніца* (podręcznik dla klasy VIII szkoły podstawowej), WSiP, Warszawa 1994.

³² T. Rusaczyk, *Са спадчынай у будучыню* (podręcznik języka białoruskiego dla klasy I gimnazjum), Orthdruk, Białystok 2000; T. Rusaczyk, *Шлях для самых сябе* (podręcznik dla klasy II gimnazjum z dodatkową nauką języka białoruskiego), Orthdruk, Białystok 2001; T. Rusaczyk, *Людзьмі звацца* (podręcznik dla klasy III gimnazjum z dodatkową nauką języka białoruskiego), Orthdruk, Białystok 2002; T. Rusaczyk, L. Kułażanka, *Хрэстаматы* (wypisy do języka białoruskiego dla klas I–III gimnazjum), Orthdruk, Białystok 2000; T. Jasińska-Socha, *Родная мова* (podręcznik dla gimnazjum), WSiP, Warszawa 2002.

³³ O. Sienkiewicz, *Са словам праз стагоддзе* (podręcznik do kształcenia literackiego i kulturowego z języka białoruskiego dla klasy I liceum ogólnokształcącego), WSiP, Warszawa 2002;

Język białoruski jest również językiem edukacji akademickiej. W Polsce istnieją Katedry Białorutenistyki na trzech uniwersytetach: Uniwersytecie Warszawskim, Uniwersytecie w Białymstoku oraz Uniwersytecie im. M. Curie-Skłodowskiej w Lublinie. Około 2000 r. zaprzestano kształcenia w języku białoruskim na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim.

Do 1995 r. obserwowano wzrost zainteresowania studiami białorutenistycznymi, a od 1995 r. – spadek. Mniejsze zainteresowanie białorutenistyką wynika z ograniczenia funkcji języka białoruskiego w Republice Białoruś.

Język białoruski w mediach

W Polsce ukazują się gazety po białorusku, są nadawane audycje radiowe i telewizyjne. Najważniejsze tytuły prasowe to:

- „Niwa” – tygodnik Białorusinów w Polsce, ukazujący się całkowicie po białorusku (<http://niva.iig.pl>);
- „Czasopis” – dwujęzyczny miesięcznik polsko-białoruski (www.czasopis.pl);
- „Przegląd Prawosławny” – miesięcznik ukazujący problemy życia religijnego, kulturalnego i społecznego prawosławnej mniejszości w Polsce, wychodzący głównie w języku polskim (www.pporthodoxia.com.pl);
- „Bielśki Hostineć” – kwartalnik krajoznawczo-kulturalny, ukazujący się w przejściowym dialekcie białorusko-ukraińskim;
- „Białoruskie Zeszyty Historyczne” – półrocznik Białoruskiego Towarzystwa Historycznego (<http://kamunikat.fontel.net/www/czasopisy/bzh/index.htm>);
- „Termapiły” – rocznik literacko-artystyczny (<http://kamunikat.org/termapiły.html>);
- „Annus Albaruthenicus” – rocznik popularyzujący problematykę białoruską w różnych językach europejskich (http://kamunikat.org/annus_albaruthenicus.html).

J. Grygoruk, *З васільковых крыніц* (podręcznik do kształcenia literackiego i kulturowego z języka białoruskiego dla klasy II liceum ogólnokształcącego) WSiP, Warszawa 2002; T. Jasińska-Socha, *Практычная беларуская граматыка для сярэдніх школ*, WSiP, Warszawa 2000; J. Karczewski, *Сучасная беларуская літаратура* (podręcznik do kształcenia literackiego i kulturowego z języka białoruskiego dla klasy III liceum ogólnokształcącego), WSiP, Warszawa 2003; O. Sienkiewicz, J. Grygoruk, *Беларуская літаратура. Хрэстаматыя для школ* (wybór tekstów z literatury białoruskiej dla liceum ogólnokształcącego), WSiP, Warszawa 2001; E. Mironowicz, *Гісторыя Беларусі* (podręcznik dla liceum z dodatkową nauką języka białoruskiego), Orthdruk, Białystok 2001; H. Smaliakou, M. Bryleuski, *Геаграфія Беларусі* (podręcznik dla liceum ogólnokształcącego), Orthdruk, Białystok 2006.

W języku białoruskim z terytorium Polski nadaje kilka stacji radiowych z siedzibą w Warszawie:

- Redakcja Białoruska Polskiego Radia dla Zagranicy (www.polskieradio.pl/zagranica/by);

- Europejskie Radio dla Białorusi (www.euroradio.fm);

oraz w Białymstoku:

- Białoruskie Radio Racja (www.racja.com);

- Redakcja Programów Mniejszości Narodowych Radia Białystok.

Ukazują się również programy telewizyjne w języku białoruskim:

- w Telewizji Polskiej Oddział w Białymstoku magazyn mniejszości „Tydzień białoruski” – cykl informacyjno-publicystycznych programów mniejszości narodowych realizowanych w porozumieniu z organizacjami mniejszościowymi i emitowanych w językach mniejszości;

- z Warszawy nadaje białoruska stacja satelitarna Belsat (www.belsat.eu).

W języku białoruskim prowadzona jest też internetowa biblioteka Kamunikat (<http://kamunikat.org>), popularyzująca białoruską literaturę oraz publikacje dotyczące Białorusi ukazujące się nie tylko w Białorusi i Polsce, lecz również w innych krajach świata, gdzie znajduje się diaspora białoruska.

Warto też dodać, że obecnie media białoruskie oraz wszystkie organizacje białoruskie w Polsce, a także polskie, których działalność jest skierowana na odbiorcę białoruskiego, prowadzą własne strony internetowe dostępne w języku białoruskim. Język białoruski jest obecny podczas różnych spotkań naukowych (konferencji, seminariów) oraz imprez kulturalnych. Do największych imprez kulturalnych organizowanych przez białoruską mniejszość w Polsce należą³⁴:

- Festiwal Muzyki Młodej Białorusi „Basowiszcz”,
- Festiwal „Piosenka Białoruska” w Białymstoku,
- Festiwal Poezji Śpiewanej i Piosenki Autorskiej „Jesień Bardów”,
- Międzynarodowy Festiwal Kulturalny „Siabrouskaja Biasieda”,
- Święto Kultury Białoruskiej w Białymstoku,
- Święto „Kupalle” w Białowieży,
- Polsko-Białoruskie Warsztaty Literackie „Biazmieżza”,
- Konkurs Poezji i Prozy „Debiut”.

Niestety, większość użytkowników języka białoruskiego uważa, że jest on mało przydatny, co w dużym stopniu spowodowane jest sytuacją języka białoruskiego na Białorusi, gdzie występuje wyraźna dominacja języka rosyjskiego.

³⁴ *Mniejszości narodowe i etniczne w Polsce* [online] <www2.mswia.gov.pl/portal.php?serwis=pl&dzial=61&id=37#bialorusini>.

Резюме

Белорусский язык в Польше – история и современность

В соответствии с Национальной переписью населения 2002 в Польше 48 737 человек признали себя белоруссами. Большинство носителей белорусского языка проживает на Подлясье – 39 898 человек.

Национальная структура Подлясья очень изменилась. В результате ассимиляционных процессов со временем количество белоруссов на Подлясье каренным образом сократилось.

Официальная политика польского правительства гарантирует польским гражданам – представителям национальных и этнических меньшинств свободу сохранения и развития родного языка. Гарантирует также национальным и этническим меньшинствам право создавать свои образовательные учреждения.

На Подлясье существуют базовые школы, гимназии и лицеи, в которых белорусский язык изучается как добавочный предмет образования. В соответствии с данными воеводского отдела просвещения в Белостоке, в 2008/2009 учебном году белорусский язык изучали 3225 учеников.

На белорусском языке ведётся академическое образование. В Польше существуют кафедры белорусистики в трёх университетах: Варшавском университете, Университете в Белостоке и Университете им. М. Кюри-Склодовской в Люблине.

Белорусский язык является тоже языком средств массовой информации: на Подлясье издаются газеты по-белорусски, из Белостока и Варшавы транслируются радио- и телепрограммы.

К сожалению, большинство носителей белорусского языка считают, что он не востребован и это результат ограничения его функций в Республике Беларусь.

Summary

Byelorussian language in Poland – history and current state

According to the 2002 National Census of Population and Housing, 48 737 people declared Belarusian nationality. Most of the Byelorussian language users, which equals to 39 898 people, inhabit Podlasie.

The national structure of Podlasie has undergone major changes. As a result of the assimilation processes over the years, the number of Belarusians in Podlasie has drastically declined.

The official policy of the Polish government guarantees Polish citizens belonging to national and ethnic minorities the freedom to maintain and develop their own language. It also provides national and ethnic minorities the right to establish their own educational institutions.

There are elementary schools, gymnasiums and high schools in Podlasie where Byelorussian language is taught as an additional subject. According to the data provided by the Bialystok Board of Education, in the school year 2008/2009 3225 students learned the Byelorussian language.

Moreover, the Byelorussian language is being used in academic education. There are Belarusian Language Departments in three Polish universities: the University of Warsaw, the University in Bialystok and the University of M. Curie-Skłodowska in Lublin.

Byelorussian language is also the language of mass media; there are newspapers being published in Podlasie in the Byelorussian language, as well as radio broadcasts are being aired from Bialystok and Warsaw.

Unfortunately, the majority of the Byelorussian language users do not consider this language to be very useful. It largely derives from the limitation of its function in the Republic of Belarus.